

УДК 94(611):316.342.2

Гладченко Світлана Володимирівна
кандидат історичних наук, доцент кафедри
соціальної роботи Інституту післядипломної та
інноваційної освіти Одеського національного
університету ім. І.І. Мечникова
e-mail: vesta_odessa@mail.ru

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ НЕЗАЛЕЖНОЇ ТУНІСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (на прикладі Кодексу особового статусу)

Основою статті є аналіз одного з перших документів, проголошених після здобуття Тунісом незалежності – Кодексу особового статусу. На його прикладі автор розглядає модернізаційні процеси в Туніській республіці, зокрема в гендерному питанні. Підкреслюється особливий статус жінок у суспільстві, а також зміни, що відбулися на користь їхніх прав. Автор зауважує на певних невідповідностях Кодексу національним традиціям.

Ключові слова: Туніс, гендерне питання, Кодекс особового статусу, Коран, права жінок.

***Гладченко Светлана Владимировна**, кандидат исторических наук, доцент кафедры социальной работы Института инновационных технологий и последипломного образования Одесского национального университета им. И.И. Мечникова*

Гендерный аспект независимой Тунисской республики (на примере Кодекса личного статуса)

В основе статьи – анализ одного из первых документов, провозглашенных после получения Тунисом независимости – Кодекса личного статуса. На его примере автор рассматривает модернизационные процессы в Тунисской республике, в частности в гендерном вопросе. Подчеркивается особый статус женщин в обществе, а также изменения, произошедшие в пользу их прав. Автор отмечает определенные несоответствия Кодекса национальным традициям.

Ключевые слова: Тунис, гендерный вопрос, Кодекс личного статуса, Коран, права женщин.

***Gladchenko Svitlana**, Ph.D. in History, Associate Professor of Social Work, Institute of innovative technologies and Postgraduate Education National University of Odessa*

The gender dimension of the independent Republic of Tunisia (for example, the Code of Personal Status)

In this article considered the period after the Tunisia's independence. The basis of the article was one of the first to set forth a document entitled Code of personal status. On the example of the Code, the author examines the modernization processes in the Republic of Tunisia, in particular gender. Highlights the status of women in society and the changes that have occurred in favor of their rights. The author also noted that there are certain drawbacks of this legislation, in particular issues related to inheritance.

Key words: Tunisia, Gender question, Personally status code, the Koran, the right women.

Актуальність теми дослідження зумовлена безпрецедентним пожвавленням незахідних центрів культури, які претендують на універсальне значення власних традицій та цінностей, в першу чергу ісламського світу. Розуміння ціннісних орієнтацій і соціальної практики людей, які наділені "східним" менталітетом, мають вирішальне значення для формування комплексного сприйняття сучасної реальності. Йдеться не тільки про населення афро-азійських країн. В Україні також проживають народи, які є представниками ісламської культурної історичної спільності.

Арабський світ постійно перебуває у фокусі світової політики, фактично перетворившись на один з ключових центрів формування нової геополітичної та гео економічної сфери світу. Це зумовлює виняткову актуальність вивчення характеру модернізаційних процесів в регіоні. При цьому Туніс зазвичай розглядався як вдалий досвід модернізації як у цілому, так і у вирішенні проблеми емансипації жінок.

Актуальність дослідження обумовлена й тим фактом, що в сучасній вітчизняній історіографії відсутні праці, присвячені дослідженню модернізації туніського суспільства, зокрема в гендерному контексті.

Кодекс особового статусу (КОС) був, фактично, першим законодавчим актом незалежного Тунісу, прийнятим ще до встановлення республіканського устрою. Даний документ можна розглядати як програму модернізації партії Нео-Дустур, політико-правової системи туніського суспільства.

Напередодні ухвалення КОС, обґрунтовуючи необхідність емансипації жінок в туніському суспільстві, глава партії Нео-Дустур Хабіб Бургиба говорив: "Згадаймо про становище туніської жінки. Вона все життя проводила під замком, так як всі боялися за її чесноту. Вона була замкнена з дитинства, захищена від чоловічих поглядів і не піддавалася ніякому ризику. Її безпека була повністю гарантована, але рівень розвитку жінки був дуже низьким. Позбавлена будь-якого почуття відповідальності, усвідомлення соціальної

значущості, вона не займалася ніякою інтелектуальною діяльністю. У соціальному плані наше суспільство було наполовину паралізоване, і довгі роки перед очима було це сумне видовище" [3, 23].

Підготовка кодексу законів, що став першою в історії країни кодифікацією сімейного права, вимагала тривалої і кропіткої роботи: його проект обговорювався на семи міністерських нарадах, викликаючи бурхливі дебати. Уряд Тунісу, приступаючи до створення нових законів, не прагнув негайно зруйнувати історично сформовані сімейно-шлюбні інститути. Він намагався усунути багатозаровість і запутаність в галузі правового регулювання шлюбу та сім'ї. Так було прийняте проміжне рішення, висунуте на початку століття Тахар аль-Хаддадом. Згідно з цим автором, Коран повинен тлумачитись відповідно за обставинами його розкриття, необхідно виділити фундаментальні принципи і додати їм переважну силу щодо практичної реалізації [7, 43].

Водночас нове законодавство було спрямоване на те, щоб виробити такі юридичні норми, які сприяли б стабілізації сім'ї, зміні становища жінки, захисту інтересів дітей. Х. Бургіба заявив у своїй промові 10 серпня 1956 р.: "Ми хочемо не тільки підняти статус жінок, а й встановити повагу між подружжям, забезпечити благополуччя дітей. Шлюб – це високий моральний інститут, тому не можна турботу про врегулювання відносин у родині надавати тільки її членам. Суспільство має втрутитись, щоб забезпечити рівновагу, яке абсолютно необхідне в сім'ї" [3, 177-178].

Декрет від 13 серпня 1956 р. про введення Закону про особистий статус має преамбулу, яка починається зі слів "Хвала Господу! Ми, Мухаммед Ламін, паша-бей, володарь королівства Туніс ... "і закінчується фразою" ... за пропозицією нашого прем'єр-міністра і голови ради уряду взяли наступний декрет"; внизу ж стоїть підпис одного Х. Бургіби [3]. Дата прийняття декрету відзначається щорічно як жіноче свято.

Вперше кодекс був опублікований 17 серпня 1956 р. в туніському віснику "Ар-Раїд ар-расмийа". З 1 січня 1957 р. він вступив в дію. Згідно з цим законом, встановлювалася досить висока вікова планка вступу в шлюб для обох статей (18 років для чоловіків і 15 років для жінок), передбачалися взаємна згода майбутнього подружжя на створення сім'ї, а також судова процедура розлучення замість традиційного права чоловіка-мусульманина усною заявою відкинути непотрібну дружину (талак); на користь жінки вирішувалися багато інших питань цивільного стану [6, 5-6].

Спочатку, відповідно до статті 3 Декрету від 13 серпня 1956р., дія Кодексу не поширювалася на представників немусульманських конфесій. Але в підсумку, з 1 жовтня 1957р. Кодекс про особистий статус став єдиним для всіх громадян Тунісу, незалежно від їх релігійної приналежності. Відтепер, як і в більшості європейських країн, особистий статус в Тунісі став виходити з визначення "єдиної туніської національності", що стало значним прогресом у порівнянні з іншими арабськими країнами [5, 16-17].

Необхідно зазначити, що поняття особистий статус включає в себе суперечки, пов'язані з цивільним станом і правоздатністю осіб, шлюбом, матримоніальним режимом, із взаємними правами та обов'язками подружжя, розлученням подружжя та ін.

Незважаючи на те, що в Тунісі багатозаровство було явищем нечастим, виключно важливим заходом, значення якого важко переоцінити, була заборонена полігамія. Досить сказати, що Туніс перша і поки єдина в арабському світі країна, яка насмілилась на цей крок. Говорячи про значення цього кроку, Х. Бургіба заявив у своїй промові 12 серпня 1956 р.: "Це реформа, якої мусульманські жінки домогалися протягом багатьох років, бо для розсудливої людини ХХ сторіччя полігамія немислима і неприйнятна" [4, 134]. Стаття 18 кодексу говорить: "Полігамія забороняється. Кожен, хто, перебуваючи вже в шлюбних відносинах, вступить в другий шлюб, не розірвавши попередньо перший, підлягатиме тюремному ув'язненню строком на 1 рік і штрафу в сумі 240 тис. фр., або якогось одного з цих покарань, навіть якщо новий шлюб буде оформлений відповідно до закону" [6, ст.18]. У той же час закон не заперечував юридичної сили за раніше складеними полігамними шлюбами.

У загальноприйнятому в мусульманському традиційному світі тлумаченні Корану заборона полігамії було прямим його порушенням. Але туніські керівники намагалися обґрунтувати це нововведення посиланнями на аят з четвертої сури "Жінка" Корану. Зокрема, на 128 (129) аят: "І ніколи ви не в змозі бути справедливими між дружинами, хоча б і хотіли цього. А якщо ви боїтеся, що не будете справедливі з сиротами, то одружуйтеся на тих, що приємні вам, жінках – і двох, і трьох, і чотирьох. А якщо боїтеся, що не будете справедливі, то – на одній" [2, Коран: 1У, 128 [129]].

Заборона полігамії, введена туніським Кодексом, викликала великий резонанс у всьому арабському світі. Прогресивна громадськість мусульманських країн оцінила його як революційну міру.

Не менш важливе значення, ніж заборона полігамії, мали статті Кодексу особистого статусу, які регламентували і поняття шлюбу. Укладання шлюбу було віднесено до розряду реєстрованих державою актів цивільного стану (акти народження і смерті реєструвалися з 1908 р.). Тепер юридична сила визнавалася лише за шлюбом, укладеним в установленому законом порядку та зареєстрованим офіційними органами влади.

Встановлення мінімального віку вступу в шлюб для молодих жінок за умови їх згоди мало досить вагоме значення. Підкреслимо, що ранні шлюби погано відбивалися на здоров'ї і, як правило, не давали дівчині можливості здобути освіту. Крім того, вони провокували і без того стрімке зростання населення.

Велике значення для емансипації жінок мала 3 Стаття, що встановлювала: "шлюб може бути укладений тільки за згодою обох з подружжя". Тобто при укладанні шлюбу обов'язковою умовою став

принцип добровільної згоди не тільки нареченого, а й нареченої [6, ст. 3]. Ця стаття поклала кінець широко поширеній практиці примусу дівчат до шлюбу.

У Тунісі, незалежно від того, добровільно дівчина вступала в шлюб або з примусу, вона повинна була нанести ритуальний малюнок хною на свою праву долоню. Звідси з'явилася арабське прислів'я: "та, що простягає свою руку до хни, повинна її протягнути, щоб відрізати", тобто дівчина приймає запропонованого їй чоловіка і не має більше права відмовитися від шлюбу з ним. У світлі прийнятого закону ця стара традиція повинна була вже свідчити про добровільний шлюб [1, 36].

Не менш важливе значення, ніж заборона полігамії і примусових шлюбів, мали статті кодексу, що встановлювали новий порядок розірвання шлюбу, судову процедуру розлучення. Прийняте законодавство встановлювало обов'язковість судового розірвання шлюбу з попереднім примирливим розглядом в суді і наступним підтвердженням у вищій судовій інстанції.

У будь-якому разі чоловік зобов'язаний був утримувати дружину протягом трьох місяців після розлучення; вона до закінчення цього терміну не мала права повторно вийти заміж. Аліменти включали в себе витрати на харчування, одяг, житло, навчання і все те, що вважалось необхідним для існування згідно з правами і звичаями. Аліменти на утримання дітей лягали на батька і надалі. Нові положення про розлучення були більш гостро сприйняті населенням порівняно з іншими нововведеннями. Деякі, навіть європеїзовані тунісці, побачили в забороні "талак" посягання на свою свободу і чоловічу гідність.

Статті Кодексу особистого статусу, що стосуються сім'ї та шлюбу, прагнули закріпити ряд положень, передбачених у традиційному сімейному праві. Сюди можна віднести, наприклад, викуп за наречену, який тепер мав радше символічний характер, а іноді виражався у сплаті мінімальної суми. Прихильність до традиції позначилася і в тому, що в Кодексі було обійдене питання про можливість укладання змішаних шлюбів (союз між мусульманами і не мусульманами). Кодекс ніде прямо не висловлювався про можливість укладення подібних шлюбів. Але практика показує, що шлюби з представниками іншого віросповідання не заохочувались ні владою, ні громадською думкою [8, 9].

Відзначимо, далеко не всі статті КОС прагнули затвердити рівноправність між чоловіком і жінкою. У статтях, присвячених праву наслідування, зберігалася традиційна перевага чоловіків, заснована на Корані. "Заповідаю вам Аллах щодо ваших дітей: сину частку, подібну частці двох дочок" [2, Коран, 1У, 12 [11]]. За положенням Кодексу, спадкоємці чоловічої статі, як і за шаріатом, мають право на подвійну частку. Так само і у разі спадкування одним чоловіком іншому. Вдова має право на четверту частину майна чоловіка, якщо не залишила потомства, і на восьму, якщо воно є. Чоловік же в аналогічному випадку отримує частину спадщини в подвійному розмірі [1, 61].

Підводячи підсумок, можна підкреслити, що особливістю Закону про особистий статус є те, що він не "списаний" з європейських зразків, а являє собою переглянутий звід правил шаріату та навіть отримав при виданні схвалення деяких улемів. Водночас даний документ заклав юридичні основи емансипації туніських жінок, яка сприяє зміні громадської думки на користь розширення їхніх прав. Заборона полігамії, яка була введена Кодексом, викликала великий резонанс у всьому арабському світі. Прогресивна громадськість низки мусульманських країн оцінила її як революційну міру. Ухвалення КОС закріпило за Х. Бургібою вічну славу і звання адвоката і визволителя жінок.

Литература

1. Ворончанина Н.И. Культурные преобразования в современном Тунисе / Н.И. Ворончанина. – М., 1978. – 140 с.
2. Коран / [Пер. и коммент. И.Ю. Крачковского]. – М., 1990. – 728 с.
3. Haiati 'ara'i wa jihati / H. Bourguiba. – Тунис: Al-Matbaa Ar-rasmiya, 1984. – 320 p.
4. Bourguiba H. Memories. 16 December, 1942 / H. Bourguiba. – Tunis, 1961. – 23 p.
5. Code du statut personnel // J.O.R.T. – Tunis. – № 104. – 28 decembre. 1956. – 65 p.
6. Code du statut personnel // J.O.R.T. – Tunis. – № 97. – 19 mars. 1997. – 67 p.
7. Haled A. At-Tahar al-Haddad. Fikr tanwi'y wa nidal tahririyy wa ma'alimu 'alya tarik al-haditha / A. Haled. – Paris: Imp. Champs Elysées, 1999. – 195 p.
8. Labidi L. Islam and women's rights in Tunisia / L. Labidi. – Tunis, 1992. – 12 p.

References

1. Voronchanina N.I. Kul'turnye preobrazovaniia v sovremennom Tunise / N.I. Voronchanina. – М., 1978. – 140 s.
2. Koran / [Per. i komment. I.Iu. Krachkovskogo]. – М., 1990. – 728 s.
3. Haiati 'ara'i wa jihati / H. Bourguiba. – Тунис: Al-Matbaa Ar-rasmiya, 1984. – 320 p.
4. Bourguiba H. Memories. 16 December, 1942 / H. Bourguiba. – Tunis, 1961. – 23 p.
5. Code du statut personnel // J.O.R.T. – Tunis. – № 104. – 28 decembre. 1956. – 65 p.
6. Code du statut personnel // J.O.R.T. – Tunis. – № 97. – 19 mars. 1997. – 67 p.
7. Haled A. At-Tahar al-Haddad. Fikr tanwi'y wa nidal tahririyy wa ma'alimu 'alya tarik al-haditha / A. Haled. – Paris: Imp. Champs Elysées, 1999. – 195 p.
8. Labidi L. Islam and women's rights in Tunisia / L. Labidi. – Tunis, 1992. – 12 p.